

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожақеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Маҳкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

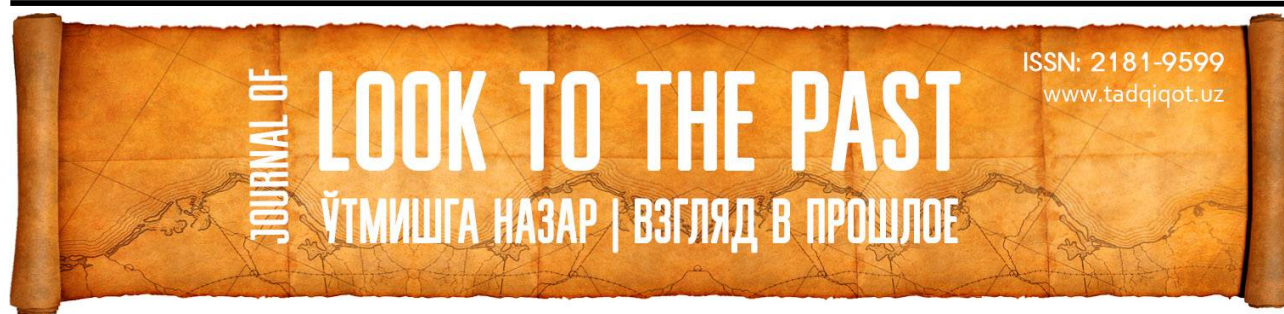
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аббор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumominovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUGʻORISH TIZIMIGA OID MAʼLUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOGʻLOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Ахмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir oʻgʻli Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРХОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKLIGI MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич,
тарих фанлари доктори, доцент
Шахрисабз давлат педагогика институти
xudoyqulovtulqin@gmail.com

ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ

For citation: Tulkin D. Khudoykulov. THE HISTORY OF MARTIAL ART OF UZBEKISTAN. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425791>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистонда қадимдан ҳарбий соҳанинг шаклланиб бориши ва умумий ҳолати бўйича маълумотлар таҳлил қилинади. Хусусан, Ўзбекистон ҳудудида шакланган қабила, уруғ вакиллари, шаҳар давлатлардан чиққан моҳир саркардаларнинг жаҳон ҳарбий санъати ривожига ҳам муносиб ҳисса қўшганлиги таъкидлаб ўтилган. Шунингдек, ҳозирга қадар қолдиқлари сақланиб қолган, катта меҳнат билан қурилган муҳофаа деворлари, қалъа-истеҳкомлари, Амир Темур қўллаган ҳарбий тактика ва қўшин тузилишлари нафақат минтақа, балки жаҳон ҳарбий санъати ривожига катта ўрин тутганлиги эслаб ўтилади.

Калит сўзлар: ҳарбий, Аҳамонийлар, Александр Македонский, Араб халифалиги ва Чингизхон қўшинлари, Бактрия ва Марғиёнада яшаган аҳоли, Хом ғиштдан қурилган муҳофаа деворлари, йиғма камарлар.

Тулқин Худойкулов Дустбобоевич,
доктор исторических наук, доцент
Шахрисабзский государственный педагогический институт

ИСТОРИЯ ВОЕННОГО ИСКУССТВА УЗБЕКИСТАНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются данные о становлении и общем состоянии военной сферы в Узбекистане с незапамятных времен. В частности, было отмечено, сформировавшийся на территории Узбекистана, также внес достойный вклад в развитие мирового военного искусства умелыми военачальниками, вышедшими из городских государств. Также вспоминается, что до сих пор сохранились останки, возведенные с большим трудом оборонительные стены, фортификационные сооружения, военная тактика и армейские формирования, используемые Амиром Темуrom, сыграли огромную роль в развитии мирового военного искусства, и не только региона.

Ключевые слова: военные, Ахемениды, Александр Македонский, войска Арабского халифата и Чингисхана, жители Бактрии и Маргианы, оборонительные стены из кирпича-сырца, складные пояса.

Tulkin D. Khudoykulov,
Doctor of Historical Sciences, Professor
Shakhrisabz State Pedagogical Institute

THE HISTORY OF MARTIAL ART OF UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article analyzes the data on the formation and general condition of the military sphere in Uzbekistan from time immemorial. In particular, it was noted that the clan of the tribe, formed on the territory of Uzbekistan, also made a worthy contribution to the development of World Military Art by skillful warlords who came out of urban states. It is also remembered that until now, the remains have been preserved, the defensive walls built with great Labor, the fortifications, the military tactics and army formations used by Amir Temur played a huge role in the development of World Military Art, and not only the region.

Index Terms: military, Achaemenid, Alexander Macedonsky, troops of the Arab Caliphate and Genghis Khan, residents who lived in Bactria and Marghiana, defensive walls built of raw brick, folding belts.

1. Долзарблиги:

Ўзбекистонда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлар жараёнида профессионал армияни шакллантириш масаласи давлат сиёсатининг устувор вазифаларидан бирига айланган. “Мудофаа соҳасида олдимизда янги ва муҳим вазифалар турганини барчамиз яхши тушунамиз. Аввало, Миллий хавфсизлик концепцияси ҳамда Мудофаа доктринасининг самарали ва ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш бўйича ҳали кўп иш қилишимиз керак”[15]. Мазкур вазифаларни бажариш учун ўтмишда халқимиз ҳарбий санъатида катта ўрин тутган илғор анъаналарни ўрганиш ва керакли сабоқлар чиқариш катта амалий аҳамият касб этади. Миллий давлатчилигимиз асосларини, унда амалга оширилган ислохотларни, давлат бошқарув идораларининг марказлашув жараёнларини тарихий фактлар ҳамда манбалар асосида ўрганиш, уни илмий нуқтаи назардан кенг жамоатчиликка етказиш янги тарихий шароитда келажагини кураётган, миллий давлатчиликни тиклаётган давлат учун ғоятда муҳим жараёндир. Ўз ўрнида ушбу жараён келажақда ўзининг тарихий илдизига таяниб ҳаёт кечирса ажаб эмас.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мавзу тарихшунослик ва манбашунослик таҳлилларига асосланади. Ўзбекистон тарихининг турли даврлари ва йўналишлари, ҳарбий фанлар тарихи бўйича етакчи мутахассислар томонидан, кўплаб тадқиқотлари амалга оширилган. Хусусан, М.Филанович “Ўзбекистон тарихидаги қадимги халқларнинг қурол-яроғлари ва ҳарбий маҳорати”, А.Отаҳўжаевнинг “Сўғд чоқарларининг ҳарбий маҳорати ва қурол-яроғлари”, М.Хотамованинг “Турк хоқонлиги даврида ҳарбий қўшин ҳолати”, Ғ. Хўжаниёзовнинг “Қадимги мудофаа иншоотлари”, А.Хўжаевнинг “Қорахонийлар даврида ҳарбий сиёсат ва қўшин”, Б.Негматовнинг “Сомонийлар, Ғазнавийлар, Салжукийлар, Хоразмшоҳлар даврида ҳарбий иш тарихи”, Ю.Буряков ва Х.Дадабоевларнинг “Амир Темур – буюк давлат арбоби ва етук саркарда”, Р.Муқминова ва Г.Агзамоваларнинг “Хонликлардаги ҳарбий иш ва қўшин ҳолати”, Д.Зияеванинг “Мустамлака даврида ҳарбий сиёсат”, “Совет ҳокимиятининг инқироzi ва армиядаги салбий муаммолар”, Қ.Ражабовнинг “Совет армияси ва унга қарши муҳолиф қуролли кучлар” номли монография ва дарсликлар чоп этилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Тарихий тадқиқотларнинг кўрсатишича, ватанимиз ҳудудида давлатчилик ривожланиб, жадал тараққиёт содир бўлган даврларда ҳарбий санъат ҳам ривожланиб, юксалган.

Аждодларимиз ҳамиша ўз жасорати, шижоати ва ватан ҳимояси учун фидоийлиги билан ажралиб турган, уларнинг ҳарбий маҳорати ва матонати эса ўнлаб мамлакатларни забт этиб, йирик салтанатлар барпо этган Аҳамонийлар, Александр Македонский, Араб халифалиги ва Чингизхон кўшинларига ҳам панд бериб, ҳайратга солган. Шунингдек, аждодларимиз жаҳон ҳарбий санъати ривожига ҳам муносиб ҳисса қўшган. Хусусан, милoddан аввалги даврларда отлик суворийнинг ўқ-ёйдан моҳирона фойдаланиши ва душманни ҳамла билан кучсизлантириб, тўсатдан чекиниш орқали чалғитиш ва тўсатдан яна қайта ҳужумга ўтиш орқали мағлуб этиш усули, ғилдираклари пичоқли жанговар аравалар, кичик-кичик тўдаларнинг тўсатдан ҳужум қилувчи партизанлик кураш усуллари, милoddий аср бошларида оғир қуролланган отлик қисмларга асос солиниши, уларнинг жанг тактикалари, қурол-аслаҳалари, ҳозирга қадар қолдиқлари сақланиб қолган, катта меҳнат билан қурилган мудофаа деворлари, қалъа-истехкомлари, Амир Темур қўллаган ҳарбий тактика ва кўшин тузилишлари нафақат минтақа, балки жаҳон ҳарбий санъати ривожига катта ўрин тутган. Ўзбекистон ҳудудида яшаган халқларнинг ҳарбий маҳоратининг шаклланиши, қурол-яроғларнинг пайдо бўлиши чуқур тарихий илдизларга эга бўлиб, жуда қадим даврларга бориб тақалади [6-256.6]. Тош асридаёқ одамлар қурол-яроғлардан нафақат ов мақсадида, балки ўзларини мудофаа қилиш мақсадларида ҳам фойдаланганлар. Дастлабки қурол-яроғлар, асосан, учи ўтда тобланган ёғоч найзадан иборат бўлган. Бундан тахминан 100 минг йил илгари учи чақмоқтош ва суякдан ясалган найзалар ҳамда улоқтириш осон бўлган калта найзалар пайдо бўлди. Одамлар уларни суякдан ясалган найза отувчи асбоблар ёрдамида улоқтирар эдилар. Неолит даврига келиб, палахмонлар янада такомиллашди ва одамлар дастлаб тошларни, кейинчалик эса лойдан махсус тайёрланган ядроларни отишни ўзлаштирдилар. Неолит даврида, яъни, милoddан аввалги VI-IV минг йилликларда тошдан ва кийик шохидан ўйиб ясалган болталар каби ҳарбий қурол-аслаҳалар пайдо бўлди [2-С.22]. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, Ўрта Осиёда энг қадимги цивилизация учоқларидан бири бўлган Бактрия ва Марғиёнада яшаган аҳоли жуда кўп сарой ва ибодатхоналар барпо этган, деҳқончилик, чорвачилик ва ҳунармандчилик билан шуғулланган [3]. Бу ерда сақланиб қолган қабрларда кундалик ҳаёт учун зарур бўлган нарсалар ва ҳунармандчилик буюмлари кўп бўлган, аммо, қурол-яроғлар жуда оз миқдорда бўлиб, қабрларда жангчиларнинг дафн қилинганлигидан далолат берувчи ҳеч қандай белги аниқланмаган. Бу эса ўз навбатида аҳолининг тинч-тотув яшаганлигидан далолат беради. Бироқ, Бактриядаги ўтроқ аҳоли манзиллари кўп ҳолларда ташки ҳужумларга дучор бўлиб турган. Хом ғишдан қурилган мудофаа деворлари аҳоли манзилларини ана шундай ҳужумлардан сақлаш учун барпо этилганлигидан далолат беради. Ушбу деворлар ярим айлана, тўғри бурчакли ҳамда миноралар, дарвозаларга эга бўлган мудофаа тизими эди. Мессопотамиядаги сингари, Бактрия-Марғиёнада ҳам ёйдан ўқ отувчилар ва найза отувчилар бўлган, улар туя ҳамда ҳачир қўшилган, икки ёки тўрт ғилдиракли, баҳайбат аравалардан фойдаланганлар. Қадимги даврларда бактрияликларга от яхши маълум бўлган бўлса-да, уларнинг кўшинлари сафида отлик жангчилар бўлганлиги ёки от қўшилган енгил ғилдиракли жанг араваларидан фойдаланганликлари тўғрисида аниқ далиллар мавжуд эмас.

Геродотнинг тасвирлашича, саклар ҳам ўша ерликларга хос ўқ-ёйлар, калта қиличлар ҳамда икки томони ҳам кесадиган кистанлар билан қуролланганлар. Даштлик кўчманчиларнинг ўзига хос қурол-яроғлар мавжуд бўлиб, бу асосий ҳарбий куч сифатида суворийларга мўлжалланган уруш тактикасининг шаклланишига олиб келган. Бу тактикага кўра, улар отда жанг қилиш кўникмаларига эга бўлганлар, лекин айна пайтда пиёда кўшинлардан фойдаланувчи ўтроқ аҳолининг ҳарбий санъати таъсирида бўлганлар [7-256,6].

Милoddан аввалги II минг йилликка келиб бактрияликлар, суғдлар, хоразмликлар, парфиёналиклар, фарғоналиклар жангга от миниб кирганлар. Геродотнинг тасвирлашича, саклар ҳам ўша ерликларга хос ўқ-ёйлар, калта қиличлар ҳамда икки томони ҳам кесадиган кистанлар билан қуролланганлар. Даштлик кўчманчиларнинг ўзига хос қурол-яроғлари мавжуд бўлиб, бу асосий

ҳарбий куч сифатида суворийларга мўлжалланган уруш тактикасининг шаклланишига олиб келган. Бактрияликлар, парфияликлар, хоразмликлар ва бошқа ўтроқ халқлар дастлаб қамишдан ясалган ёйлар ва калта найзалар билан қуролланганлар. Ўрта Осиё суворийсининг қурол-яроғларининг стандарт мажмуаси энг аввало, санчувчи, зарба бериш учун мўлжалланган, қинга солиниб, камарнинг олд томонига осилган калта қиличдан ҳамда ўнг биқинга

олд томондан маҳкамланган ханжардан иборат бўлган. Ҳар бир ҳолатда маҳкамлашга мос бўлган қин шаклидан фойдаланилган. Милоддан аввалги VIII-VII асрларда Ўрта Осиёда темир металлургияси пайдо бўлиши билан, одамлар ундан нафақат меҳнат қуроллари, балки қурол-яроғлар ҳам ишлаб чиқара бошлаганлар. Темирдан, биринчи навбатда, ханжар, қилич ва жанговар болталар ясалган. Баъзан найза ва ўқларнинг учлари ҳам темирдан ясалган. Милоддан аввалги VI асрнинг ўрталарида Ўрта Осиёнинг жанубий вилоятларига бостириб келган Ахамонийлар (Эрон) қўшинларига қарши курашган аجدодларимиз бактрияликлар, суғдликлар, марғиёналиклар, шунингдек, сак-массагет қабилаларининг жасорати, матонати ва ҳарбий маҳорати ҳақида юнон манбаларида қизиқарли тарихий маълумотлар сақланиб қолган. Жумладан, юнон тарихчиси Геродотнинг тўққиз китобдан иборат «Тарих» асарида милоддан аввалги 530 йилда ватанимиз ҳудудига бостириб келган Ахамонийлар, аниқроғи Кир II бошчилигидаги форс қўшинларига қарши Малика Тўмарис бошчилигида массагетлар олиб борган мардонавор кураш ёрқин тасвирланган. Массагетлар қўшинига аёл киши раҳбарлик қилгани ягона факт эмас. Зеро, Ктесий Книдский ва бошқа муаллифлар ҳам сак аёлларининг отга миниб эркалар билан бир қаторда жанг қила олганликлари ҳақида бошқа мисолларни ҳам қайд этадилар [8-С.68-69]. Зарина, Спатерра сингари аёл қабила бошлиқлари шулар жумласидандир [5-С.68-69]. Ўзбекистоннинг Сурхондарё вилоятида топилган, милоддан аввалги I асрга мансуб Холчаён саройидаги бўртма тасвирлар [10-С.68-69], шунингдек, Тахти Сангин ибодатхонасидан топилган Сулк пластинкалари Кушон давлатида ҳам, худди парфияликларда бўлгани каби енгил отлиқлар ва оғир қуролли отлиқ суворийлар мавжуд бўлганлигидан далолат беради. Оғир қуролланган отлиқлар ва уларнинг юзма-юз тўқнашувда жангни олиб бориш усули яна бир ноёб ёдгорликда - Самарқанд вилоятидаги кўрғондаги қабрдан топилган (милоддан аввалги I милодий I асрларга мансуб) икки дона йирик суяк пластинкада ўз аксини топган [9-С/170-177].

Қадимги даврда Римдан Хитойгача бўлган мамлакатларда Ўрта Осиёнинг «саман отлари» тенги йўқ деб ҳисобланган. Бу отлар ҳозирги ахалтекин, қорабайир, лақай отларининг аجدодлари эдилар. Қадимги манбаларда «ғайри табиий мавжудотлар», «илоҳий отлар», «осмон отлари» деб аталган Ўрта Осиё отларининг шон-шухрати айнан милоддан аввалги I минг йилликка бориб тақалади. Бундай отларни етиштиришда Парфия, Бактрия, Фарғона, Чоч (Тошкент воҳаси) йилқичи-наслчилари донг чиқарган эдилар. Отлар ҳаттоки ўзаро урушларга, босқинчилик юришларига ҳам сабаб бўлган [4-С.71]. Тарихий манбаларда қадимги Хоразм ҳарбий санъати ҳақида ҳам қизиқарли маълумотлар сақланган. Уларнинг кўрсатишича, хоразм жангчилари конус шаклидаги учли дубулғалар кийганлар. Шу билан бирга юмалоқ, тепасига жиға ёки патлар қадалган дубулғалар ҳам бўлган. Хоразмлик жангчилар ҳам камон, ханжар ва қилич ёки найза, жанговар болта ва шу қабилар билан қуролланишган. Қоятошлардаги тасвирлар, нумизматик ҳамда археологик материаллар ҳам шунини тасдиқламоқда.

Хоразм аҳолиси қурол сифатида ишлатган камонлар мураккаб бўлиб, ўзаро боғланган бир неча бўлак ёғочдан таркиб топган. Камоннинг учи, шунингдек, ўртаси суяк қоплама билан мустаҳкамланган. Бу унинг эгилувчанлигини оширган ва узоқдаги нишонни уришини осонлаштирган [11-С.222]. Хоразм воҳасидаги Қуйқирилганқалъа, Жонбосқалъа, Хумбузтепа топилмаларида ҳам найза кўтарган суворий акс эттирилган. Юпка совутдаги суворий чап ёнида найза билан тасвирланган. Тупроққалъадан III—IV асрларга оид найза пайкони топилган [12-С.278-281]. Ўрта Осиёдаги ҳарбий қўшин санъатида оғир қуролланган суворийлар ва уларга хос жанг тактикаси милоднинг V -VI асрларида ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга эди. Бу даврда ҳарбий кучларнинг жанг қилиш тактикаси ҳам янгиланиб, оғир қуролли отлиқлар марказда жойлаштириладиган бўлди. Уларнинг ҳаракатлари олдинги давр

анъаналарига асосланган бўлиб, қурол-яроғларига қатор янгиликлар кириб келди. Афросиёб кўрғонида (Самарқанд), Панжикент, Бунжикатдаги [1-С.208] деворий тасвирларда ва Ўрта Осиёнинг бошқа жойларида топилган археологик топилмалар жангчиларнинг ҳужум ва ҳимоя қуролларини, улар фойдаланган отларнинг афзалларини анча тўлиқ акс эттиради. Ушбу тасвирларда жангларда пиёдалар, отлиқлар ва жанговар филлар иштирок этганлиги ўз ифодасини топган.

Бу даврда мураккаб тузилган йирик ёйнинг такомиллашган тури кенг тарқалган. У ўртаси суяк дасталар билан мустаҳкамланган, тўғри ва қаттиқ учли эди [13-С.208]. Бу ёй, асосан, совутли отлиқларга қараб ўқ узиш учун мўлжалланган эди. Пайкони оғир, узунлиги 90 см гача бўлган патли ўқлар зирхли кийимларни ҳам тешиб ўтишга қодир эди. Булардан ташқари анча енгил ўқлардан, шу жумладан, «куйловчи» ўқлардан ҳам фойдаланилган. Илк ўрта асрларда Ўрта Осиёдаги ҳарбий қўшин санъатида оғир қуролланган суворийлар ва уларга ҳос жанг тактикаси милонинг V -VI асрларида ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга эди. Бу даврда мураккаб тузилган йирик ёйнинг такомиллашган тури кенг тарқалган. У ўртаси суяк дасталар билан мустаҳкамланган, тўғри ва қаттиқ учли эди [14-С.205]. Қурол камарга халқа ёки илгаклар ёрдамида маҳкамланган. Мураккаб йиғма камарлар Ўрта Осиёлик жангчининг ҳарбий анжомлари таркибининг узвий қисми эди. Ҳимояловчи яроғлар уни бошидан-оёғигача муҳофаза қиларди. Бу даврда ҳам анъанавий пластинкали - терма совутлардан фойдаланилган. Улар оёқларни тиззадан пастгача ва қўлларни ҳам бекитиб турар эди. Турк ҳоконлигининг илк даврида ёнлама энсиз пластинкалардан ясалган совутлардан фойдаланиш одат бўлган. Сўғд жангчилари - чокарлар қилич, ханжар, найза, болта, туқмоқ билан қуролланган бўлиб, жангларда ўз таналарини дубулға, қалқон ва совут билан муҳофаза қилганлар. Улар нафақат урушлар, ҳарбий тўқнашувларда, балки тинчлик пайтида ҳам хизмат қилганлар. Хусусан, Сўғд ва унга туташ ҳудудларда қарвон йўллари, савдогарларнинг беҳатарлиги, қарвонларнинг беталофат манзилларига етиб бориши кўп жиҳатдан садоқатли ва довурак чокарларга боғлиқ бўлган. Бу борада Сўғд чокарлари шимоли-шарқий йўналишда кўчманчи қабилалар, маҳаллий туркий қабилалар билан ҳамкорликда ва иттифоқ бўлиб фаолият юритганлар. Сўғд ёлланма чокарларининг аксарияти кўчманчи туркий халқлардан иборат бўлиб, улар ўз қавмдошлари билан ҳудудий ҳавфсизликни таъминлашда яқиндан ҳамкорлик қилишган. Турк ҳоконлиги даврида Сўғд чокарларининг қурол-яроғлари янада такомиллашган, ҳарбий маҳорати ўсган, тактик усуллар эса чокарлар ҳаракатини янада мустаҳкамлаган.

4. Хулоса:

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонда ҳарбий қўшин, қурол-яроғ ва жанг тактикаси жуда қадимдан шаклланиб, асрлар давомида такомиллашиб келган.

Иктибослар/Сноски/References:

1. Альбаум Л.И. Живопись Афросиаба. – Т., 1975; Беленицкий А.М. М онументальное искусство Пянджикента: живопись. - М., 1954; Средняя Азия в раннем средневековье. – М., 1999. – С. 73-74; М арш ак Б.И., Распопова В.И. Война глазами согдийских художников // Военная археология. СПб., - 1998. С. 278 -2 8 1. (Albaum L.I. Jivopis Afrosiaba. – Т., 1975; Belenitskiy A.M. M onumentalnoye iskusstvo Pyandjikenta: jivopis. - М., 1954; Srednyaya Aziya v rannem srednevekovye. – М., 1999. – S. 73-74; M arsh ak B.I., Rasporova V.I. Voyna glazami sogdiyskix xudojnikov // Voyennaya arxeologiya. SPb., - 1998. S. 278 -2 8 1).
2. Аникович М.В., Тимофеев В.И. Вооружение и вооруженные конфликты в каменном веке // Военная археология. - СПб., 1998. С.20. (Anikovich M.V., Timofeyev V.I. Voorujeniye i voorujenniye konflikti v kamennom veke // Voyennaya arxeologiya. - SPb., 1998. S.20).
3. Аскарлов А. А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана.- Ташкент, 1977. (Askarov A. A. Drevnezemledelcheskaya kultura epoxi bronzi yuga Uzbekistana.- Tashkent, 1977).

4. Витт. В.О. Лошади Пазырыкских курганов // НСА. XVI. - М.-Л., 1952. С. 170—177. (Vitt. V.O. Loshadi Paziriskikh kurganov // NSA. XVI. - M.-L., 1952. S. 170—177).
5. Геродот // История Узбекистана в источниках (составитель Б.В. Лунин). Ташкент, 1984. С. 68, 69. (Gerodot // Istoriya Uzbekistana v istochnikakh (sostavitel B.V. Lunin). Tashkent, 1984. S. 68, 69).
6. Зияева Д. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (қадимги даврдан ҳозиргача)/ Ўзбекистон фанлар академияси. – Т.; Шарқ, 2012. – 256 б. (Ziyayeva D. O‘zbekistonda harbiy ish tarixidan (qadimgi davrdan hozirgacha)/ O‘zbekiston fanlar akademiyasi. – T.; Sharq, 2012. – 256 b.).
7. Зияева Д. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (қадимги даврдан ҳозиргача)/ Ўзбекистон фанлар академияси. – Т.; Шарқ, 2012. – 256 б. (Ziyayeva D. O‘zbekistonda harbiy ish tarixidan (qadimgi davrdan hozirgacha)/ O‘zbekiston fanlar akademiyasi. – T.; Sharq, 2012. – 256 b.).
8. История Узбекистана в источниках... С. 68, 69.(Istoriya Uzbekistana v istochnikakh... S. 68, 69.)
9. Пугаченкова Г.А. Античные и раннесредневековые древности Южного Узбекистана. - Тошкент, 1989. С. 104-106. (Pugachenkova G.A. Antichniye i rannesrednevekoviye drevnosti Yujnogo Uzbekistana. - Toshkent, 1989. S. 104-106).
10. Пугаченкова Г.А. Халчаян. - Тошкент, 1966. С. 192-213. (Pugachenkova G.A. Xalchayan. - Toshkent, 1966. S. 192-213.)
11. Худяков Й.С. Вооружение средневековых кочевников Южной Сибири и Центральной Азии. - Новосибирск, 1996. С. 208. (Xudyakov Y.S. Voorujeniye srednevekovix kochevnikov Yujnoy Sibiri i Sentralnoy Azii. - Novosibirsk, 1996. S. 208).
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2017 й., 23 декабрь. (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi // Xalq so‘zi. 2017 y., 23 dekabr).
13. Топрак кала. Дворец. // Т Х А ЭЭ . Т. XIV. М., 1984. С. 71, 101, 104, 106. (Toprak kala. Dvorets. // Т Х А ЕЕ . Т. XIV. М., 1984. S. 71, 101, 104, 106.)
14. Худяков Ю.С. Вооружение средневековых кочевников Южной Сибири и Центральной Азии. - Новосибирск, 1996. С. 208. (Xudyakov Y.S. Voorujeniye srednevekovix kochevnikov Yujnoy Sibiri i Sentralnoy Azii. - Novosibirsk, 1996. S. 208).
15. Худяков Ю.С. Вооружение средневековых кочевников Южной Сибири и Центральной Азии. - Новосибирск, 1996. С. 208. (Xudyakov Y.S. Voorujeniye srednevekovix kochevnikov Yujnoy Sibiri i Sentralnoy Azii. - Novosibirsk, 1996. S. 208).

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000